

ALMENE TRÆK VED MENNESKERS FORHOLD
TIL DET HELLIGE
– et svar til Helmut Friis

Torsten Ingemann Nielsen

Af Helmut Friis' indlæg forstår jeg, at han mener, at hans Løgstrup-inspirerede og protestantisk funderede kristendom er så forskellig fra andre religioner og religiøse og åndelige bevægelser, at den ikke meningsfuldt lader sig forstå som en særlig manifestationsmåde af noget *alment* i menneskers forhold til det hellige.

Friis' indlæg giver mig lejlighed til – desværre meget kortfattet – at argumentere for, hvordan den fænomenologiske forståelsesmåde af menneskers forhold til det hellige, som jeg opridsede i forrige nr. af Psyke & Logos, også kan have relevans ved en diskussion af Friis' forhold til det hellige. Når Friis synes at afvise, at det kan være tilfældet, bliver det en interessant udfordring.

1. Den Løgstrupske hierofani

Friis beskriver – med Løgstrup – hvordan nogle kropsligt sjælelige livsytringer (fx. tillid, talens åbenhed, barmhjertighed mm.) er suveræne; de er ikke betingede af et villende jeg eller af andre kropsligt sjælelige foreteelser eller egenskaber. De suveræne livsytringer kommer spontant til udfoldelse igennem os, men ikke pga. af os. Ubetinget bryder de ind i den menneskelige tilværelse og er dér en grundbetingelse for vor menneskelige udfoldelse overhovedet. Derfor er de suveræne livsytringer *gode*, og derfor *skal* vi lade dem komme til udfoldelse.

Vi kan ikke – siger Friis videre i overensstemmelse med Løgstrup – tage æren for det gode, vi *gør*. Det gode sker jo i og med de suveræne livsytringer, som nok kommer til udtryk igennem os, men ikke pga. os. Men vi må tage skylden for det onde vi *gør*, fordi det er os, der blokerer eller forvrænger de suveræne livsytringer med de selvcentrede betingelser, som vi sætter for deres udfoldelse.

I sin beskrivelse og tolkning af fænomenet *tillid* giver Friis denne livsytring en både ontologisk og etisk status: Tilliden er ikke betinget af noget andet, den er til, og der udgår en fordring fra den om at blive fuldbyrdet, hvad der – siger Friis til sidst med Løgstrup – ligger en religiøs tydning nær.

Men er det berettiget ligesom at *tilføje* en religiøs tydning? Er det religiøse ikke *fra begyndelsen* givet i og med det, som beskrives? I hele Friis' fremlæggelse af tillid som livsytring er der brugt en religiøst farvet terminologi

– se således brugen af ordet »suveræn«, der har konnotationer, der peget mod en uafhængig, en absolut Gud. Jeg mener derfor, at det ikke er en overfortolkning at sige, at Friis – ligesom Løgstrup – *hele tiden* beskriver, hvordan det hellige – hvordan den suveræne, den absolutte, den uafhængige Gud – viser sig i og med nogle ytringer som tillid, barmhjertighed mm.

Her optræder en original hierofani (en tilsynekomst af det hellige), som utvivlsomt for mange mennesker kan give et helheds- og meningsnærvær, som de måske ikke er i stand til at erfare, når de præsenteres for de hierofanier (af eksempelvis pythagoræisk-galileisk observans), der ligger til grund for de videnskabelige tilværelsestydninger, som præger den moderne kultur.

På trods af sin originalitet har den Løgstrupske hierofani væsentlige træk tilfælles med andre hierofanier. Som alle hierofanier har den Løgstrupske således en irrationel karakter – ikke i betydningen »ufornuftig«, men i den betydning, at vi er vidne til en særlig åbenbaringsmåde af det hellige – af den egentlige virkelighed – som det ikke med nødvendighed er alle forundt at erfare som et direkte givet nærvær – således ikke alle teologer.

På den anden side kan det ikke ud fra nogen betragtning afvises, at spontane ytringer som tillid, barmhjertighed mm. kan fremstå som en tilsynekomst af det hellige, af den hinsidige, suveræne Gud, som åbenbarer sig i den dennesidige verden. Ja, det er religionspsykologisk *forståeligt*, at disse livsytringer kan fremtræde som hellige, som numinøse, da alle pludselige indbrud af noget uventet i den vanepregede hverdagsverden kan have en tendens til at fremstå som noget *helt anderledes*, som noget af en *helt anden orden*.

En sammenlignende religionsvidenskab kan konstatere, at det varierer fra religion til religion, fra epoke til epoke, ja fra menneske til menneske, *hvor* det hellige viser sig (i himlen eller på jorden eller mellem menneskene eller i menneskets indre) og i *hvilken* skikkelse eller form, det finder sted. De forskellige hierofanier manifesterer således forskellige *essensmodi* af det hellige, mens hierofanierne har samme *eksistensmodus*: Mennesker kan til alle tider erfare, *at* det hellige er uafviseligt nærværende.

Teologer har mulighed for at vise, hvordan »deres« hierofani kan lægge op til et særligt tilværelsessyn og en særlig livsførelse, men har de nogensinde ført et religionsfilosofisk tvingende bevis for, at netop »deres« hierofani skulle være den sande og den gode?.

2. Alment om forholdet mellem det hellige og det etiske

Inden jeg nærmere diskuterer den Løgstrupske hierofani med dens etiske fordring, vil jeg først alment forsøge at vise, at det helliges tilsynekomst ikke nødvendigvis er ensbetydende med en åbenbaring af transcendent befalinger om, at noget *bestemt* skal gøres eller ikke gøres.

Mit udgangspunkt er Rudolf Ottos beskrivelse af, hvordan det hellige rammer os som noget ubegribeligt modsætningsfyldt. På én gang rammer

det os som noget vidunderligt dragende (Mysterium fascinans) og som noget skrækindjagende og ærefrygtindgydende (Mysterium tremendum).

I Rudolf Ottos beskrivelse fremstår det hellige med ontologisk status – som en tilsynekomst af den absolutte, uafviselige virkelighed i den relative livsverden. Det helliges modsætningsfyldte flertydighed indebærer imidlertid, at hverken det gode eller det onde (og ej heller det sande og det falske eller det skønne og det hæslige) fremtræder som entydigt bestemt.

Derimod er det muligt at hævde – mener jeg – at det gode og det onde viser sig som lige uafviselige *muligheder* ved menneskets Møde (et Bubersk udtryk) med det hellige. Og dette betyder, at det at erfare det hellige som et direkte givet nærvær (et Husserlsk udtryk) er ensbetydende med, at etisk årvågenhed og etisk stillingtagen fremstår som et uafviseligt krav.

Lad os vende os til Jesusskikkelsen i Det nye Testamente for at få disse betragtninger nærmere uddybet.

I Jesusskikkelsen kan mennesker møde en ubegribeligt tilgivende kærlighed (Mysterium fascinans) over for dem, der bryder den ellers så uantastelige Lov, og en lige så ubegribeligt uforsonlig vrede (Mysterium tremendum) over for dem, som lader hånt om Gud og mennesker.

At Jesusskikkelsen her åbenbarer en ny virkeligheds vilkår, er *ikke* ensbetydende med, at mennesker modtager en entydig befaling om, hvordan de skal leve deres liv. Jesusskikkelsen udsiger, at kærlighed til næsten og kærlighed til Gud er ét og det samme, og at det at forråde næsten og det at forråde Gud også er et og det samme. Dette er ensbetydende med, at Jesusskikkelsen åbenbarer, hvordan både det godes ufatteligt lovende og det ondes ufatteligt skræmmende *mulighed* kan blive til *virkelighed* gennem hvert enkelt menneskes måde at være til på.

Dette gør etisk årvågenhed og etisk stillingtagen til et uafviseligt krav i hver eneste livssituation, og *udfaldet* af denne årvågenhed og stillingtagen er udelukkende et menneskeligt ansvar, ligesom den manglende etiske årvågenhed og stillingtagen med de følger dette kan have, også udelukkende er et menneskeligt ansvar.

At indse at dette overvældende ansvar vil blive til en ubærlig skyld uden troen på en alttilgivende Gud, er det samme som at forstå, at etisk årvågenhed og stillingtagen kun er mulig ved den ontologiske tryghed, som Jesusskikkelsen kan give. Videre er det klart, at en sådan ontologisk tryghed nødvendigvis må blive skrøbelig, idet Jesusskikkelsen jo ikke alene er et mysterium fascinans men også et mysterium tremendum.

I stedet for etisk årvågenhed og stillingtagen i ontologisk tryghed (som altid i bedste fald må være skrøbelig) er ontologisk og moralsk skrøbelighed en anden mulighed. I den pinefulde mangetydighed, som den almindelige tilværelse rummer, kan mennesker søge et entydigt forbillede i Jesusskikkelsen, som ubetinget skal efterlignes i alle livets situationer. Når Jesusskikkelsen i al sin modsætningsfuldhed skal gøres til et entydigt forbillede, inde-

bærer det uundgåeligt et uautentisk forhold til et uautentisk idol. Enten vil mennesker havne i et en sværmerisk følsomhed ved en slavisk efterligning af »den søde Jesus«, eller de vil ende i en fanatisk troskamp ved en lige så slavisk efterligning af den »den vrede Jesus«. Eller de vil være under befaling snart af det ene, snart af det andet forbillede.

I stedet for den diskussion om kristendommens ontologiske og etiske særstilling i forhold til andre religioner og religiøse og åndelige strømninger, som Helmut Friis lægger op til i sit indlæg, vil jeg med min fænomenologiske forståelsesmåde af den kristne hierofani (teofani) give et paradigmatisk eksempel på, hvordan der altid er to mulige forholdsmuligheder til det hellige, som det viser sig inden for *enhver* religion eller åndelig-religiøs strømning:

1. enten en etisk årvågenhed og stillingtagen i en altid skrøbelig ontologisk tryghed

eller

2. en ontologisk og moralsk skråsikkerhed uden personlig ansvarstagen.

Ved at tage udgangspunkt i disse to alment mulige forholdelsesmåder ved tilsynekomsten af det hellige, er det muligt bedre at forstå – tror jeg – hvordan alle åbenbaringer af det hellige snart kan føre til udviklingen af forskellige, men altid humaniserende værdier, snart kan føre til fremkomsten af forskellige, men altid de-humaniserende forestillinger og handlinger.

Med disse overvejelser er det klart, at jeg må tilslutte mig et dialogisk erkendelsesideal, som det kommer til udfoldelse hos Platon, og som det eksempelvis begrebsliggøres af Habermas i hans teori om den kommunikative handlen. Men det er også påvist, hvordan det helliges uafviselige nærvær *ikke* – i modsætning til, hvad Habermas synes at mene – nødvendigvis fører til en antidialogisk, autoritær livsholdning. Tværtimod fremgår det, hvordan en uafsluttelig dialogisk erkendelse af det gode og det onde (men også af det sande og det falske og af det skønne og det hæslige) kan fremstå som et uafviseligt krav ved det helliges tilsynekomst. Ja, jeg vil vove den påstand, at det at noget fremstår som udfordrende helligt, er den nødvendige betingelse for, at en dialogisk erkendelse overhovedet kan få motiv og mening.

3. Den Løgstrupske hierofani og den etiske fordring

Friis gør opmærksom på, hvordan det i Brevet til Hebræerne bliver pointeret, at det helliges åbenbaring er sket *én gang for alle* gennem Jesu liv, død og opstandelse.

På denne baggrund bliver den Løgstrupske hierofani af en overordentlig teologisk dristighed. For Løgstrup fremstår (»tydes«) nogle særlige livsyttrin-

ger som det helliges – som Guds – *ustandseligt gentagende* åbenbaring af det nødvendige livsgrundlag for mennesker, et livsgrundlag, som *skal* blive til virkelighed for dem, ved at de *skal* lade disse ytringer komme til fuld udfoldelse.

Med et udtryk som Martin A. Hansen i Orm og Tyr anvender om den ukendte forfatter til Vølvens Spådom er Løgstrup i udpræget grad en *frireligiøs* tænkner med en kristen inspiration. Løgstrups religionsfilosofiske tænkning er bestemt ikke bundet af befalinger fra et dogmatisk overleveret forbillede.

Ud fra min religionsfænomenologiske betragtning måde vil jeg selvfølgelig ikke anfægte, at de af Løgstrup udpegede livsytringer kan fremstå som det helliges – som Guds – suveræne tilsynekomst i den menneskelige livsverden.

Derimod vil jeg diskutere det holdbare i at hævde, at disse ytringers suveræne – hellige – karakter nødvendigvis indebærer en fordring om, at mennesker *skal* lade dem komme til udfoldelse.

Der er en anden religionsfænomenologisk forståelsesmulighed. Når en livsytring som eksempelvis tillid viser sig som den suveræne (absolutte, uafhængige) Guds tilsynekomst i den menneskelige livsverden, er dette ensbetydende med, at tilliden på én gang fremstår som grænseløst lovende (Mysterium fascinans) og som grænseløst skræmmende (Mysterium tremendum).

Tilliden fremstår som en ubestemt mulighed for både det godes og det ondes fremvækst.

Derfor bliver det et uafviseligt krav, at vi over for tilliden i dens modsætningsfyldte numinøsitet forholder os som ved alle andre hierofanier: Etisk årvågne og etisk stillingtagende i en anerkendelse af, at det er vort ansvar alene, om vi gennem vor tillid lader det gode eller det onde komme til udfoldelse. Hvis det onde voksede frem i en situation, hvor vi eksempelvis viste en lederskikkelse tillid, ville vi således ikke med nogen berettigelse kunne frikende os selv for skyld med den begrundelse, at vi lod »den gode tillid« komme til fuldbyrdelse.

Jeg er ikke uenig med Friis i, at mistillid som grundholdning gør den menneskelige tilværelse gold – mistillid er at det onde. Når jeg understreger, at der består en afgørende modsætning mellem »tillid i etisk blindhed« og »tillid under etisk årvågenhed« siger jeg – såvidt jeg kan se i uenighed med Friis – at udfoldelsen af denne livsytring ikke kan betragtes som en uafviselig etisk fordring.